

УДК 341.1

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.64>**Ірина Загребельна,**

студентка

Інституту прокуратури і кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ВИЗНАЧЕННЯ «ЄВРОПЕЙСЬКОЇ» КРАЇНИ В УМОВАХ ГЕОГРАФІЧНОГО КРИТЕРІЮ ЧЛЕНСТВА В ЄС

Стаття присвячена визначенню поняття європейської країни, що є складником географічного критерію в умовах вступу до Європейського Союзу. За визнанням сучасних європейських дослідників, тенденція розширення ЄС актуалізує саме проблему формування європейської ідентичності, поняття якої відображає вплив розширення на розвиток відчуття єдності та солідарності в межах ЄС. Питання «європейської» країни в межах Європи є також питанням про те, чи є це складником європейської ідентичності, що об'єднує держави і які трансформаційні зміни відбуваються в процесі вступу нових країн до ЄС. Європейський Союз прийнято розглядати як відкриту організацію.

Однак відкритий характер зовсім не означає, що ЄС не передбачає існування граничних меж свого розширення. Із цілісності Європейського Союзу як системи закономірно випливає існування кордонів. Аналіз законодавства об'єднання і практики його застосування, висловлювання його керівників і представників національних урядів держав-членів дає підстави стверджувати, що Союз якщо і не визначив остаточні межі свого розширення, то принаймні усвідомлює їх існування. Умови стосовно вступу до Європейського Союзу знайшли своє відображення в Копенгагенських критеріях, однак до того моменту, як постало питання про прийняття країн Центральної і Східної Європи, вони змістовно були визначені інакше. Договір про ЄСВС (ст. 98), Договір про ЄЕС (ст. 237) і Договір про Євроатом (ст. 205)² містили фактично дублюючі норми, в яких зазначалося, що будь-яка європейська держава може подати заяву про приєднання до установчих договорів. Але наявні на тейпер спірні питання щодо ненадання Туреччині членства в ЄС, 3% території якої знаходяться в Європі, розглядає гостру ворожнечу з моменту вступу до ЄС Кіпру, територія якої фактично розділена на дві частини – Турецьку Республіку Північного Кіпру, визнану тільки Туреччиною, та Республіку Кіпр, яка уже визнана всім світом. Тому європейська ідентичність, яка виникла на фоні багатьох чинників, може вирішити та обгрунтувати цю проблему.

Ключові слова: географічний критерій, європейська країна, Європа, Європейський Союз, європейська ідентичність.

Постановка проблеми. Інтеграційні процеси в Європі поставили на порядок денний проблему формування європейської ідентичності як важливого складника інтеграції окремих країн до європейської спільноти. Так, під географічним критерієм розуміють ідентифікацію Європи з певною географічною одиницею. Питання географічної локалізації Європи виявляється досить проблематичним, оскільки Європа, окрім Європейського Союзу, представлена у СОТ, ООН, НАТО. Крім цього, Європа не є статичною географічною величиною, адже її географічні кордони, на відміну, наприклад, від Африки чи обох Америк, окреслені не зовсім чітко. Разом із тим це питання виникло в практиці Європейського Союзу поступово. Так, до 2004 року дискусії навколо географічного критерію член-

ства в ЄС не були актуальними, оскільки держави-члени цілком підпадали під визначення «європейська держава» саме з точки зору відповідності вимогам географічного критерію. Суттєвим є той факт, що в практиці ЄС вже були на той час випадки відмови у вступі до Спільноти саме у зв'язку з невідповідністю географічного критерію. Тому постає питання: «Яку саме країну слід вважати «європейською»?

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблематиці просторових меж Європи присвячені дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед дослідників, які приділяють особливу увагу зазначеним питанням, варто відзначити М.М. Гнатовського, С.М. Рагушного, І.В. Яков'юка, У. М. Ільницьку, О. Гнатюк, З. Баумана, М. Фуше, Ю. Хабермаса, Б. Коппитера, М. Емерсона та інших.

Метою статті є з'ясування особливостей визначення європейських кордонів, їх просторових меж, а також можливості трансформаційних змін географічного критерію в критерій так званої «європейської ідентичності».

Виклад основного матеріалу. Географічний критерій членства в ЄС закріплений у Договорі про Європейський Союз, який підписаний у Маастрихті в 1992 році. Так, у статті 49 Договору про ЄС зазначено, що «будь-яка європейська держава, яка поважає цінності Європейського Союзу, та віддана їх поширенню, може подати заявку на набуття членства у Союзі» [1, с. 5]. Таким чином, даний Договір визначає два основоположні критерії членства, а саме: географічний (європейська держава) та політичний (повага до цінностей Спільноти).

Презюмується, що членом ЄС може бути лише та держава, яка географічно розташована на території Європи. Виникає питання: а яка ж саме держава буде вважатися «європейською»? Сьогодні не існує жодних нормативних приписів, які б встановлювали, за яким саме принципом відносити ту чи іншу державу до європейської, включаючи документи щодо визначення меж Європи як такої.

М. Фуше у своїй роботі «Європейська республіка: історичні і географічні контури» зазначає, що термін «Європа», який він характеризує як «топонім з хитливими значеннями границями», поєднує елементи географічного, історичного і культурного характеру, які разом сприяють створенню європейської ідентичності. Спільний досвід взаємодії європейців, близькість їхніх ідей та цінностей неможливо звести до простої формули і залишити предметом перегляду кожного наступного покоління. Відповідно, неможливо і недоцільно встановлювати зараз кордони Європейського Союзу, контури якого будуть створені з часом. Як наслідок, «Європа», про яку говорять сучасні європейські політики і інтелектуали, – це не якась «єдність», що завжди існувала, а скоріше «рух до єдності», що не так давно розпочався і головною характеристикою якого є «паралельність траєкторій, яка не передбачає ідентичності форм, методів і результатів» [2, с. 48].

Д. Замятін відзначає відкритість самого образу Європи, який невідворотно «повзе» на Схід і «зсувається» у Євразію. Східний кордон ЄС, за визнанням дослідників, багато в чому визначається не за географічними, а за політичними та ідеологічними ознаками. Звідси – можливість існування Європи «від Атлантики до Уралу»; «від Бреста до Баку»,

«від Бреста до Бреста», «від найзахіднішої точки Португалії Карбо де Рока до Камчатки» тощо [3, с. 66].

Вирішуючи питання, яку країну слід називати європейською, слід зазначити, що кордони Європи формально не визначені, зокрема на сході. Так, у 2010 році за результатами ландшафтно-історико-географічної експедиції російського географічного товариства східну межу між Європою та Азією було уточнено через недоведеність висновків Татищева на місцевості у сучасних реаліях. Тому можна провести східні кордони континенту по Уральському хребту, річці Урал, Босфору і Дарданеллам. Виходячи з цієї логіки, не можна вважати європейськими державами, наприклад, Вірменію, Азербайджан і Грузію. Однак географічні кордони континенту не завжди збігаються з кордонами, які проводять або бажають провести політики. Загальновизнаним (та обґрунтованим з геологічної точки зору в контексті панівної теорії тектоніки плит) південним кордоном Європи з Азією є Кумо-Маницька западина, проте у низці країн кордоном між Європою та Азією вважаються південні передгір'я Великого Кавказького хребта.

Найбільш детально концепція незавершеності Європи розроблена Зигмунтом Бауманом у праці «Європа: незакінчена пригода». Бауман стверджує, що географічна Європа ніколи не мала ustalених меж і сумнівним є те, що коли-небудь вони будуть встановлені. Кожну межу Європи завжди можна буде поставити як виклик, який слід подолати. А отже, Бауман розрізняє «сутність Європи» та «реально існуючу Європу». Сучасність характеризується тим, що сутність Європи втрачається, а тому з'являється потреба відродження «європейської пригоди». Остання втілюється в образі Європи, яка споглядає за власні межі, критично ставиться до себе, має відчуття власної місії, прагне вийти за власні територіальні кордони. Для того, щоб був здійснений справжній проект Європи, потрібне усвідомлення того, що «європейська ідентичність» – це «ідентичність, яка завжди ще не готова» і постійно формується й вдосконалюється.

Цікавими в цьому сенсі є міркування О. Гнатюк стосовно географічної локалізації Центру Європи. Мабуть, кожний народ, пише дослідниця, що прагне довести свою належність до Європи, десь на своїй території має географічну точку, яку вважає за центр Європи. Так, у Литві твердять, що центр Європи лежить на відстані приблизно тридцяти кілометрів від Вільнюса; у Словаччині він міститься на вершині пагорба Крагуле (самозрозуміло, у центральній

Словаччині); в Польщі одні вважають, що центр Європи треба шукати поблизу Лодзі, а інші – що в Суховолі, а жителі польської Галичини запевняють, що той центр – у Кракові [4, с. 359].

Ще більше проблем із визначенням територіальних меж Європи породжує практика надання членства в ОБСЄ, до складу якої входять такі вочевидь не європейські держави, як Азербайджан, Вірменія, Грузія, Казахстан, Канада, Киргизстан, Сполучені Штати Америки, Таджикистан, Туреччина, Туркменія та Узбекистан.

Найвну розбіжність у поглядах між Європейським Союзом, з одного боку, і Радою Європи і ОБСЄ – з другого, західні аналітики пояснюють таким. Прагнення Ради Європи і ОБСЄ (які значно більшою мірою враховують інтереси США на Кавказі) інтегрувати Вірменію, Азербайджан і Грузію в єдиний європейський і євроатлантичний простір відповідно до найвищих правових і політичних стандартів було первісно значно менш відповідальним, таким, що не враховує реального стану речей, аніж позиція Європейського Союзу, який, дотримуючись принципу політичного реалізму, виступає за запровадження різних рівнів європейської інтеграції [5, с. 170]. Таким чином, з трьох вказаних міждержавних організацій найбільш «європейською» організацією за своїм складом слід визнати Європейський Союз.

Більш жорсткий підхід ЄС до питання надання членства в організації можна, скоріше, пояснити тим, що Союз хоче бачити своїми членами не будь-яку державу, яка територіально належить до Європи в її географічному розумінні, а лише державу, що належить до європейської цивілізації, а отже, дотримується в повному обсязі базових цінностей об'єднання. Разом і тим слід зазначити, що в державах – членах ЄС існують прибічники концепції розгляду Союзу як універсальної організації, яка є носієм і охоронцем європейських цінностей, але межі розширення якої можуть і повинні мати тактичний характер [6, с. 476].

Особливо цікавою є ситуація, коли у 2004 р. до Європейського Союзу вступили ще десять держав: Польща, Угорщина, Чеська Республіка, Словаччина, Словенія, Кіпр, Мальта, Естонія, Литва, Латвія. В умовах визначення саме «європейської» країни питання щодо Кіпру та Мальти, географічне розташування яких не зовсім збігається з «кордонами» Європи, знайшло своє відображення в аргументації Європейської Комісії. Стосовно права Кіпру на членство в ЄС вона зазначає: «Географічне розташування

Кіпру, глибинні зв'язки, які протягом двох тисяч років розташовували острів біля самого джерела європейської культури й цивілізації, потужність європейського впливу, що проявляється в цінностях, які поділяються народом Кіпру, та в реаліях культурного, економічного, політичного і соціального життя його громадян, чисельність його контактів будь-якого виду зі Співтовариством – усе це надає Кіпру, поза всяким сумнівом, його європейську ідентичність і характер, а також підтверджує його покликання належати до Співтовариства».

Тобто в цьому випадку перевага була надана політичним, економічним та соціально-культурним особливостям держави, а не географічному розташуванню. Науковці пов'язують цей етап з появою так званої «європейської ідентичності», який трансформувалася і включає в себе як географічний критерій, так і лінгвістичний, історичний та культурний критерії. Отже, європейський континент не стільки географічна одиниця, скільки інтелектуальний конструкт, політичний та ідеологічний проект, який, за визнанням О. Гнатюк, «може означати абсолютно все і нічого».

Висновок

З наукового погляду питання саме встановлення чітких кордонів Європи є досі не завершеним. Адже визначення саме східних кордонів залишається спірним для багатьох вчених. Щодо тлумачення географічного критерію членства в ЄС, то, як свідчить практика, відбуваються трансформаційні зміни цього поняття. Це створює підстави для формулювання положення про те, що принциповою позицією для ЄС є умова «європейської ідентичності», що свідчить про тісні культурологічні, політичні, соціальні та економічні взаємозв'язки держави з історією та цивілізаційними цінностями континентальної Європи. Тому, яка саме країна є «європейською», буде тлумачитись зовсім в іншому напрямі, не беручи до уваги лише її географічне розташування.

Список використаних джерел:

1. Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали / М.В. Буроменський, Т.М. Анакіна, Т.В. Комарова та ін.; за заг. ред. М.В. Буроменського. Харків: Право, 2015. С. 33.
2. Фуше М. Европейская республика. Исторические и географические контуры. Эссе. Москва: Международные отношения 1999. С. 25–38, 48, 112.
3. Європейська інтеграція / пер. з нім. Київ: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2007. 394 с.

4. Гнатюк О. Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність / авторизований переклад з польської. Київ : Критика, 2005. 528 с.

5. Европеизация и разрешение конфликтов: конкретные исследования европейской перифе-

рии / Б. Коппитерс, М. Емерсон, М. Хейссен и др./ пер. с англ. / комм. Н. Попеску, Г. Нодиа. Москва : Весь мир, 2005. С. 224.

6. Правові основи інтеграції до ЄС: загально-теоретичний аналіз : монографія. Харків : Право, 2013. 760 с.

The article is devoted to defining the concept of the European country, which is a component of the geographical criterion in the conditions of accession to the European Union. According to modern European researchers, the tendency of the EU enlargement actualizes the problem of formation of European identity, the concept of which reflects the impact of enlargement on the development of a sense of unity and solidarity within the EU. The question of the "European" country within Europe is also a question of whether it is a component of the European identity that unites them and what transformational changes are taking place in the process of accession of new countries to the EU. The European Union is considered to be an open organization.

However, being open-minded does not mean that the EU does not foresee the limits of its enlargement. The integrity of the European Union as a system naturally implies the existence of borders. An analysis of the law of the association and the practice of its application, the statements of its heads and representatives of the national governments of the Member States, suggests that, if it has not defined the final limits of its enlargement, it is at least aware of their existence. The conditions for accession to the European Union were reflected in the Copenhagen criteria, but by the time the question of acceptance of the countries of Central and Eastern Europe had arisen, they had been defined differently. The ECSC Treaty (Article 98), the EEC Treaty (Article 237) and the Euratom Treaty (Article 205)³ contained virtually duplicate rules, which stated that any European country could apply for accession to the founding treaties. But the current controversial issues of non-Turkey's EU membership, 3% of which are in Europe, have sparked a heated feud since the accession to the EU of Cyprus, whose territory is actually divided into two parts – the Turkish Republic of Northern Cyprus and recognized only by Turkey and Northern Cyprus. Republic of Cyprus, which is already recognized by the whole world. Therefore, the European identity that has emerged from many factors can solve and justify this problem.

Key words: geographical criterion, European country, Europe, European Union, European identity.